

amely nemcsak az elemzésben kaphat szerepet, hanem az írásbeli és szóbeli szövegek létrehozásában, illetve a szövegek által általában a problémamegoldásban is.

Hivatkozott irodalom

- BITZER, LLOYD 1968. The rhetorical situation. *Philosophy and Rhetoric* 1: 1–14.
 DUBOIS J. et al. 1970. *Rhétorique générale*. Éditions Larousse, Paris, 1970.
 PÁSZTOR BERTALAN szerk. 1996. *Húsz érettségi dolgozat, húsz szaktanári bírálat, húsz tárgyilagos értékelés*. Dinasztia Kiadó, Budapest.

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet

Kutatás, oktatás, ismeretterjesztés – a magyar dialektológia műhelyeiből

1. CS. NAGY LAJOS – N. CSÁSZI ILDIKÓ, Magyar nyelvjárások. 2015. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 212 lap – 2. KISS KÁLMÁN, Csúry Bálint és a szamosháti tájnyelv. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad, 2015. 301 lap – 3. HORVÁTH KATALIN – HULPA DIÁNA, Kárpátaljai magyar népi frazémák. II. Oktatás-módszertani segédesszköz a harmadéves magyar szakos hallgatók számára. Ungvár, 2010. 40 lap

Öröndetes tény a magyar nyelvjáráskutatás számára, hogy az utóbbi egy évtizedben is folyamatosan s egyre nagyobb számban jelennek meg olyan kiadványok, amelyek a nyelv területi változatait vagy magát a nyelvjáráskutatást kívánják bemutatni. Recenziómban három olyan kiadványt ismertetek, amelyek különböző megközelítési módokban adnak képet a magyar dialektológia egy-egy szeletéről, tudománytörténetéről (vö. még DANCZI: MNy. 2015: 360–366).

1. CS. NAGY LAJOS és N. CSÁSZI ILDIKÓ Magyar nyelvjárások című kiadványukban az ismeretterjesztés feladatát vállalták magukra. Könyvükben szeretnék a dialektológia fogalmával ismerkedő olvasók számára is kézzelfoghatóvá tenni a magyar nyelv területi sokszínűségét, e sokszínűség kialakulásának okait s kutatását. A szerzők fontosnak tartják a helyi változatok bemutatása mellett azt is, hogy tudatosítsák az olvasóban, hogy egy nyelv variabilitása természetes állapot, s az ennek következtében létre jövő helyi változatok nem valamiféle alsóbb rendű képződmények, hanem igen is fontos részét képezik nemcsak a hétköznapi kommunikációnak, hanem kultúránknak és identitásunknak is (7–10).

A könyv négy fő egységre tagolódik. Az első szakasz a dialektológia tudományát kívánja bemutatni (9–13), középpontjába a szinkrón nyelvjáráskutatást helyezve. Habár a fő hangsúly a jelenkoron van, a könyv e szakaszában helyet kap egy rövid történeti kitekintés is. A diakrón fejezetben a szerzők felhívják az olvasó figyelmét arra, hogy nyelvünknek mindig is voltak területi változatai, s nyelvelméink jelentős része ezen változatok egyikeben jött létre. Példaként Sylvester János *i-ző* Újtestamentum-fordítását idézik, ami mind nyelvészeti, mind történeti szempontból, igen jó választás. Hasonlóan üdvözölhető az ismert hadi és művelődéstörténeti események nyelvjárás-egységesítő hatásának kiemelése.

Ugyanakkor az említett szakasz némileg bővebb s pontosabb megfogalmazást igényelt volna, reflektálva arra, hogy a fent említett események felgyorsították az egységesülést, de a változatok keveredése nem ettől a ponttól indult meg, hanem mindig is jelen volt. Érdemes lett volna ugyanezen szakaszban korai nyelvemlékeink nyelvjárási jellegéről is szót ejteni, még ha említés szintjén is.

A kötet második tematikus szakasza a nyelvjárási jelenségekkel kapcsolatos kulcsfogalmakat igyekszik bemutatni, s a legtöbb jelenséget szemléltetni különböző adatközlési technikával készült térképek segítségével (14–82). A dialektológiai térképek alkalmazása ismételen egy praktikus, olvasóbarát megoldás, ami nemcsak a jelenségek megértését segíti, de ízelítőt ad a nyelvöldrajz eszköztárából is. Az *egres* variánsait szemléltető 18. térképet (33) azonban szükséges lett volna nagyobb méretben is közölni, hogy láthatóvá váljon az alakváltozatok keveredése. Az Index Fórumáról származó, nem nagyítható térkép helyett, talán szerencsésebb lett volna, egy az MNyA.-n alapuló saját térkép használata, amely megfelelően tudta volna szemléltetni a szerzők által leírt variabilitást.

A nyelvjáráskutatás kulcsfogalmai mellett a szerzők A legjellemzőbb nyelvjárási jelenségek című fejezetben a markánsabb hangtani, morfológiai, lexikai és szintaktikai jelenségeket mutatják be (33–67). A szemléltetésben jó érzékkel választották ki azokat a területi sajátosságokat, melyekkel a magyar nyelvű beszélő akár a nyelvterületen tett utazás során vagy a médiában találkozhat. Az összesítésbe nemcsak a legismertebb jelenségek, mint a labiális *ő*-zés, vagy zárt *í*-zés kerültek, de olyan, kevésbé ismertek is, mint a dunántúli *-rgy*-zés, vagy a kicsinyítő képzők jellegzetes használata Moldvában. Ugyanebben a fejezetben kap helyet a nyelvatlaszokat röviden, de a kezdetektől bemutató alfejezet is, A nyelvjárási szókészletet feldolgozó művek címen (59–67), majd ezt ismét egy dialektológiai alapfogalmakat ismertető fejezet követi, amely már a nyelvöldrajz felé irányítja a figyelmet (68–82). A módszertani rész beékelésével, az adott cím ellenére is, a szerzők megtörték a könyv logikusan felépülő struktúráját. Szerencsésebb lett volna, ha az addig egységes gondolatmenetet megőrizve előbb a nyelvjárásról és nyelvjárások bemutatása lezárul, s csak ezt követően történik meg a tájszótárak és nyelvatlaszok bemutatása a Nyelvjárási anyaggyűjtés módjai című módszertani fejezethez kapcsolva (135–149), amely a címmel ellentétben nemcsak az anyaggyűjtésről, hanem a feldolgozásról és szemléltetésről is igyekezik képet adni.

A kötet következő nagyobb tematikus egysége a fontosabb nyelvöldrajzi fogalmakat és a magyar nyelvjárási régiókat mutatja be (68–134). A régiók leírása tartalmazza az adott régió nyelvjárási csoportjainak, a jellemzőbb hangtani, morfológiai és szintaktikai jelenségek rövid ismertetését, valamint egy-egy térképet az adott területről. Nehéz feladatot vállaltak magukra a szerzők, amikor egy ismeretterjesztő kiadványban, rövid terjedelemi keretek közt kívánták bemutatni a magyar nyelvjárási régiókat, hiszen nehéz megítélni, hogy mi az, ami a nem nyelvész közönség számára is befogadható, ugyanakkor nem elnagyolt bemutatás. A szerzőpáros összességében itt is jó érzékkel választotta ki az arányokat, bár egyes régiók (pl. székely, dél-dunántúli) valamivel részletesebb kifejtésre lettek volna érdemesek. Igen jó ötlet és a követendő megoldás a székely régióról szóló alfejezetben a terület nyelvjárásával kapcsolatos tévhitek eloszlatására írt rész. A fejezet eme szakaszán érezhető, hogy a közvélemény, néha túlzó, hiedelmeire reagál, olykor hasonló hangvételben. Olvasóbarát megoldás lett volna, ha a régiókat bemutató fejezet elején vagy végén a teljes nyelvterület bemutató 14. sz. térkép ismét megjelenik, avagy csak itt jelenik meg.

A kötet utolsó tematikus szakasza a dialektológia módszertanába kalauzolja az olvasót. A szerzők itt a nyelvjárási anyaggyűjtés néhány módozatát mutatják be röviden, majd rátének a számítógépes dialektológia ismertetésére. A digitalizált nyelvjáráskutatás története mellett az egyes programok működési elvéről, produktumokról, valamint néhány hazai kutatócsoportról kaphatunk itt információt. Ismeretterjesztő kiadványról lévén szó, célszerű lett volna a fejezet végén egy összefoglalót adni az online elérhető nyelvjárási anyagokról (a hangoskönyvektől az atlaszokig) a honlapok nevével, URL-címével és esetleg egy rövid megjegyzéssel annak tartalmáról, hogy az érdeklődő olvasók azokat könnyebben el tudják érni.

A kiadványt 30 nyelvjárási szövegből álló gyűjtemény zárja (150–206), amely a nem nyelvész publikum számára könnyebben értelmezhető, egyszerűsített átírást használ. A lejegyzett szövegek a magyar nyelvterület különböző régióiból származó mutatványok, amelyek „működésükben” kívánják bemutatni a korábban már ismertetett nyelvjárásokat és jeneségeket. A szerzők feltüntetik a szövegeknél a gyűjtés helyét és idejét, az adatközlők nevét (vagy monogramját) és életkorát, a gyűjtést és/vagy lejegyzést végző személy nevét, a szöveg forrását. Szerencsés megoldás lett volna, ha az olvasathoz segítségül szolgáló rövid magyarázat mellett egy összefoglaló táblázat is az olvasók rendelkezésére áll, a használt diakritikus jelekkel s azok jelentésével. Igaz ugyan, hogy az átírásokhoz használt hangjelölési megoldások egy része elszórton megtalálható a különböző fejezetekben, azonban a folyamatos visszalapozás zavaró lehet az olvasó számára.

Cs. NAGY LAJOS és N. CSÁSZI ILDIKÓ Magyar nyelvjárások című könyve megfelelő bevezető lehet a dialektológia tudományába mindazok számára, akik érdeklődnek a magyar nyelv területi változatai iránt. A kiadvány segít eligazodni a dialektológia fogalomrendszerében, s jó kiinduló alap lehet a tudomány későbbi részletes megismeréséhez.

2. Csúry Bálintnak és munkásságának állít emléket KISS KÁLMÁN kiadványában, melyben a 20. század egyik legjelentősebb dialektológusának életét és a Csúrynek oly kedves szamosháti tájnyelvet mutatja be. A kötet teljes egészét áthatja az a mély tisztelet és megbecsülés, amely nemcsak a híres professzornak, aki egy tudományág úttörője volt, hanem magának az embernek szól, aki életútjával állított példát földijeinek és velük együtt nekünk is.

A kiadvány első szakasza (11–90) Csúry életét és pályafutását mutatja be, igen aprólékosan. A könyv e fejezetében nemcsak azt tudhatjuk meg, milyen iskolát végzett el a nagy nyelvész, hanem olyan érdekességeket is, hogy milyen tantárgyakat tanult, vagy milyen magaviselete volt az akkor még gyermek Csúrynek. Az életpályát bemutató rész második felében az egyetemi évekről, Csúry oktatóvá és dialektológussá válásáról kaphatunk képet, szintén igen gondosan gyűjtött adatok, valamint olyan különlegességek alapján, mint fiának írt levele.

A kötet második fele a szamosháti tájnyelvet mutatja be Csúry Bálint munkásságából kiindulva, de a későbbi korok dialektológusainak megállapításait sem mellőzve. Az összefoglaló kitér a köznyelv és dialektusok kapcsolatára, a magyar nyelvjárások kialakulására és rendszerezésére támaszkodva (91–107). A IV. fejezetben a Szamosháti szótár alapján 1188 földrajzi nevet közöl (109–150). Az adattárat rövid ismertető előzi meg a térségről, s ezt követi betűrendben a makro- és mikrotoponímiai lexémák gyűjteménye. Minden adat előbb köznyelvi formában, majd a sajátos szamosháti kiejtéssel (amennyiben az különbözik a köznyelvitől) szerepel, például *Átalberek* *Átāberek*; *Halastó* *Halastóu*;

Malomsűrű Malomsürü stb. Az adatok mellett a szerző feltünteti azt is, hogy minek a megjelölésére szolgáltak, illetőleg hogy mely településen adatolhatók. A gyűjtés és megjelentetés közt eltelt közel száz év, mint ahogyan arra KISS KÁLMÁN is utal (111), és ez a körülmény speciális adatközlési megoldásokat követelt. A felsorolt nevek ugyanis valaha egy tájegységhez tartoztak, napjainkban azonban már három különböző országban találhatók (Magyarország, Románia, Ukrajna). A szerző ezért minden földrajzi név mellett feltünteti, hogy most mely ország területéhez tartozik a denotátum.

A szamosháti tájnyelv fonetikai változásai a földrajzi neveken című fejezet az adattárban felsorolt nevek felől közelíti meg a terület nyelvjárását, így kapcsolva össze két tudományterület, a dialektológia és névtan eredményeit (151–170). A szerző Csűry dialektológiai jelöléseit alkalmazva s például szolgáló adatokkal bőségesen ellátva ismerteti a terület magánhangzórendszerét, annak változásait. A következő fejezetekben Szamosháti és Egri mikrotoponímiai elemzését s összevetését olvashatjuk szintén igen gazdag példaanyaggal ellátva (171–206). Az adattár egyfelől a szerző saját gyűjtéséből származó (vö. KISS 1977: 17–21), másrészt korábban megjelent forrásokból átvett névanyagból állt össze (pl. PESTY 1864–66, BOROVSKY 1908, CSŰRY 2004, BURA 2008). A fejezet végén KISS ismételten felhívja a figyelmet a tájnyelvi változatok értékére, fontosságára és szépségére. Hangsúlyozza, hogy milyen értékes részei a dialektusok a magyar kultúrának, s hogy az utókornak kötelessége megőrizni s ápolni azokat. A kötetet a szamosháti lakodalmas szokások és népdalok gyűjteménye (215–256), a leírtakhoz illusztrációul szolgáló képek és adattár zárja (257–286).

KISS KÁLMÁN munkája bár Csűry Bálintnak s a szamosháti tájnyelvnek van címezve, valójában tisztelgés minden magyar nyelvjárás, a magyar népnyelv előtt.

3. Színes, érdekes és értékes csokrárt kapjuk a kárpátaljai népi frazémáknak HORVÁTH KATALIN és HULPA DIÁNA kiadványában. A szerzők saját gyűjtésükből származó anyagot mutatnak be. A frazémákat betűrendbe sorolt kulcsszavak alá rendezik, s minden esetben megadják a jelentésüket és a gyűjtés helyszínét. Utóbbinak köszönhetően az olvasó nemcsak arról kap információt, hogy egy általa korábban ismert frazéma milyen helyi jelentéssel bír, vagy hogyan hangzik az adott település dialektusában, hanem arról is, hogy milyen kiterjedt kutatómunka eredménye a szóban forgó gyűjtemény. A szerzők ugyanis több mint ötven falu anyagát dolgozták fel. A kiadvány végén található egy rövid válogatás még falucsúfolókból, időjósításokból, valamint kérdésekre adott rövid és frappáns kitérő válaszokból, utóbbi kérdéstípusonként rendszerezve. A gyűjtemény megjelentetésével a szerzők célja részben az ismeretterjesztés, részben pedig mások – például egyetemi vagy főiskolai hallgatók, tanárok – motiválása további frazémagyűjtések elvégzésére. Reméljük, ez utóbbit is sikerül elérniük, s hamarosan több hasonló kiadvány is napvilágot láthat.

KOC SIS ZSUZSANNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem